

RESTAURAREA ICOANEI PE LEMN *SFÂNTUL APOSTOL TOMA*

Alina Geanina IONESCU*

Restoration of the Icon on Wood of *Saint Thomas the Apostle*

Abstract. *The icon whose restoration is presented in this study was part of the frieze of the apostles in the wooden church in Comănești, Gorj County, which was transferred to the Open-Air Museum in Dumbrava Sibiului. The icon on wood of Saint Thomas the Apostle, dating from the nineteenth century and part of the ASTRA Museum collection, has benefitted from restoration interventions within the ASTRA Centre for Heritage. The restoration procedures respected the principle of minimum intervention, taking into account the huge losses at the level of the painting layers. In order to establish the right diagnostic and the restoration interventions, chemical and biological investigations have been carried out. Students from the Conservation and Restoration Specialization within the Lucian Blaga University in Sibiu were involved in the restoration process.*

Keywords: *Saint Thomas the Apostle, icon on wood, consolidation, restoration, recovery.*

Cuvinte-cheie: *Sfântul Apostol Toma, icoană pe lemn, consolidare, restaurare, valorificare.*

Introducere

Icoana pe lemn ce înfățișează scena *Sfântul Apostol Toma* (**fig. 1a**), cu nr. inv. AL 19961 (**fig. 1b**), a intrat în restaurare din cauza stării precare de conservare. Dimensiunile icoanei, rezultate în urma măsurărilor, sunt cuprinse între 30,4 și 30,8 x 23 și 23,7 cm. Grosimea panoului: 2,4-2,7 cm – cant superior; 2,4-2,5 cm – cant inferior; 2,4-2,6 cm – cant lateral stâng; 2,4-2,7 cm – cant lateral drept.

Starea de conservare

Starea în care s-a păstrat icoana a fost condiționată de îmbătrânirea materialelor¹ și de conservarea defectuoasă. Icoana este pictată în tempera pe suport din lemn de tei. Panoul prezintă mici pierderi de material, așchiere cu desprindere și pierdere de material lemnos (registru superior stâng și registru central), un nod căzător în structura lemnului, mici fisuri în masa panoului, slab atac de insecte xilofage (*Anobium punctatum*) inactiv, depuneri superficiale și aderente. Pe *verso*-ul panoului există notația „AL 19961 – CN COMĂNEȘTI”.

Pe fața icoanei semnalăm existența unor mici fisuri, mici pierderi la nivelul suportului din lemn pictat, nod căzător cu pierderi ale straturilor picturale, uzura stratului de vernis, a peliculei de culoare și a stratului de preparație, pierderi mari ale straturilor picturale.

---

* Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România; e-mail: alina.ionescu@ulbsibiu.ro.

¹ Bucur 2015, p. 216.

Fig. 1. Ansamblu față (a) – verso (b), înainte de restaurare

Investigații fizico-chimice

Investigațiile au constat în examinări microscopice, teste microchimice și de ardere, microfotografii digitale și stratigrafii². S-a efectuat analiza microchimică (fig. 2) pentru identificarea pigmentilor albastru ultramarin, roșu hematit, oxid de fier, alb de plumb, pigment negru. Semnalăm prezența stratului de preparație pe bază de ipsos, cretă și clei și a liantului proteic.

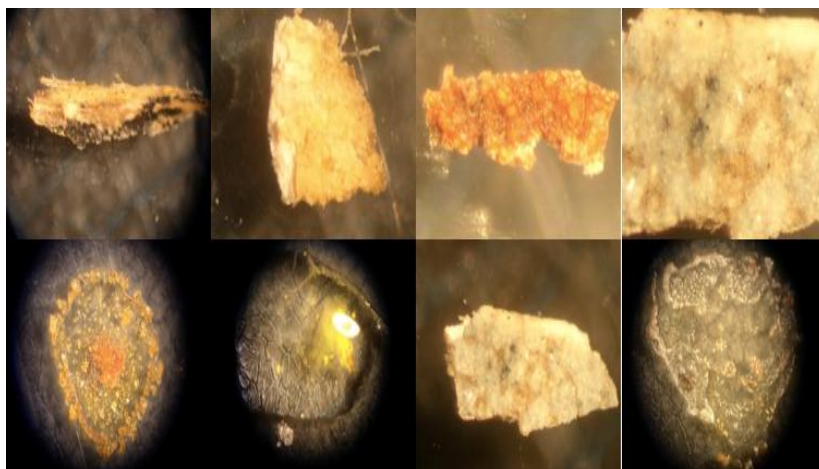

Fig. 2. Imagini microscopice ale testelor microchimice aplicate pe probe

² Cf. Buletin de analiză Nr. 809/2022 – expert investigator chimist Daniela Văcariu, Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu.

Investigații biologice

În urma analizelor biologice³ s-a constatat că lemnul utilizat pentru panou este teiul, *Tilia sp.* (fig. 3). Lemnul nu prezintă atac activ al agenților de biodegradare.

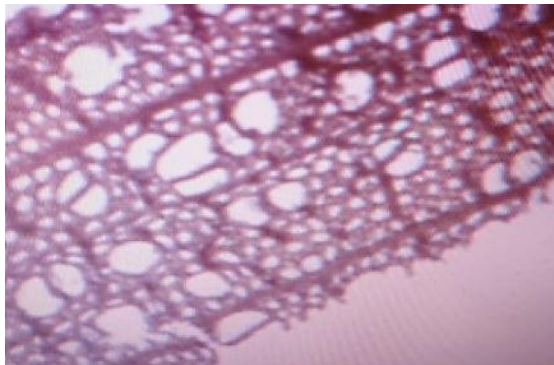

Fig. 3. Imagine microscopică (secțiune transversală) – lemn de tei, *Tilia sp.*

Analizele chimice⁴ și biologice efectuate ne-au furnizat date esențiale în vederea realizării intervențiilor de restaurare⁵ (fig. 4a-h).

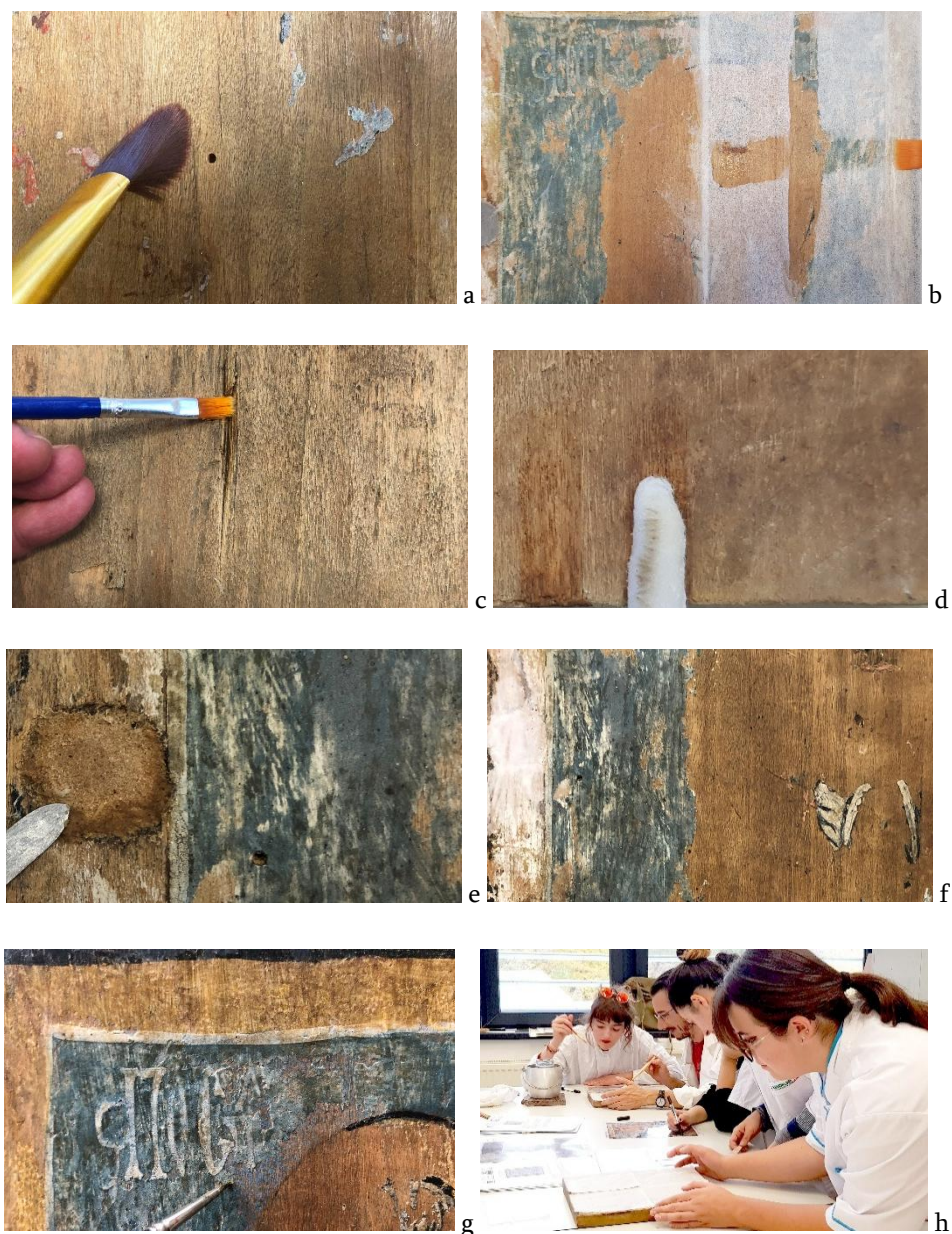
Descrierea operațiilor de restaurare

Desprăfuirea icoanei, pe față, s-a efectuat cu pensule moi, evitând zonele cu desprinderi ale straturilor picturale. A urmat consolidarea profilactică a straturilor picturale. Astfel, peste foița japoneză am pensulat o soluție din clei de pește 3% cu adaos de conservant (acid acetilsalicilic 0,1%). Operația de consolidare profilactică a straturilor picturale ne-a oferit posibilitatea să lucrăm pe *verso*-ul icoanei fără să existe riscul pierderii fragmentelor de culoare desprinse. Desprăfuirea *verso*-ului și a canturilor icoanei s-a efectuat cu pensule mai aspre, îndepărtând depunerile superficiale. Marginal, pe canturi și pe *verso*, în zonele cu mici pierderi de material lemnos, s-a degresat cu alcool etilic și s-a chituit cu rumeguș, clei și pigment.

³ Cf. Buletin de analiză Nr. 107/2022 – expert investigator biolog Ileana Chirtea, Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu.

⁴ Vlad, Niculescu 2013, p. 52.

⁵ Profesor coordonator – expert restaurator pictură, conf. univ. dr. Alina Geanina Ionescu - Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, director al Centrului ASTRA pentru Patrimoniu, Muzeul ASTRA Sibiu; Practică de specialitate, an III, sem. I, 2022-2023, specializarea Conservare și Restaurare, Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă, Facultatea de Științe Socio-Umane, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu: Ștefan Antonescu, Elena Andreea Bogoslov, Mădălina Bugner, Andreea Chiver, Desia Serafima Ciuc, Doris Susana Cicoșel, Diana Ioana Codrea, Georgiana Duminiță, Alexandra Ioaneș, Maria Jibleanu, Ioana Antonia Niță, Diana Antonia Păcurar, Dan Vasii; Restaurare și asistență de specialitate – Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu: restauratori Florin Păun, Anamaria Rotaru, Șerban Lazăr.

Fig. 4. Aspecte din timpul restaurării icoanei (a-h)

Pierderea rezultată în zona nodului căzător a fost obturată cu un dop de lemn, consolidat cu clei de pește și chituit cu rumeguș, clei de pește 6% și pigment în cromatica lemnului. Operația de curățire chimică pe *verso*-ul icoanei și pe canturi s-a realizat cu un amestec slab de solvenți, apă amoniacală (3 picături NH_4 în 100 ml H_2O distilată).

A urmat consolidarea propriu-zisă a straturilor picturale prin pensulare

cu soluție de clei cald de pește 6%, prin alternanța preseii calde (spatula electrică) cu presa rece (săculeți cu nisip și bucăți de marmură). Consolidarea propriu-zisă s-a realizat cu spatula electrică prin intermediul foliei de poliester monosiliconată, transparentă și neaderentă. Îndepărtarea foiței japoneze s-a efectuat după 24 de ore cu tamponare înmuiate în apă caldă, surplusul de apă fiind îndepărtat cu tamponare uscate de vată.

Au urmat operațiile de curățire pe zonele lacunare, degresarea cu alcool etilic, înclieirea cu soluție de clei cald de pește 6% și chituiră parțială cu praf de cretă și clei de pește 6%. Pe fața icoanei, acolo unde existau pierderi de suport și implicit pierderi ale straturilor picturale (în zona nodului căzător), s-a chituit în mai multe etape cu un amestec de rumeguș, clei și pigment, ultimul strat de chit fiind format din praf de cretă și clei de pește 6%. Șlefuirea s-a realizat cu hârtie de granulație fină, finisarea s-a realizat cu dop de plută, iar surplusul de chit a fost îndepărtat cu tamponare înmuiate în emulsie de gălbenuș de ou cu apă distilată 1:3. În urma testelor de curățire, amestecurile pe bază de izopropanol + amoniac + apă (80:10:10) și (50:25:25) au dat rezultate foarte bune.

Datorită pierderilor foarte mari existente la nivelul straturilor picturale, integrarea cromatică s-a realizat parțial, cu retuș imitativ și punctiform⁶ folosindu-se culori pe bază de apă – acuarele.

Fig. 5. Verificarea retușului în lumină UV

Fig. 6. Încălzirea suportului cu ajutorul lămpii IR

⁶ Baroni 1992, p. 148-149.

Fig. 7. Vernisarea icoanei

Verificarea retușului s-a efectuat cu ajutorul lămpii UV, iar încălzirea suportului, în vederea vernisării, s-a realizat cu ajutorul lămpii IR. Pentru protecția picturii împotriva factorilor externi am aplicat prin pensulare un strat de vernis⁷ pe bază de rășină naturală (damar) în esență de terebentină, soluție de concentrație 8%.

Recomandări privind modul de păstrare

Recomandăm ca icoana pe lemn *Sfântul Apostol Toma* (fig. 8a-b) să fie depozitată sau expusă într-un mediu cu o umiditate relativă cuprinsă între 50% și 65%, o temperatură cuprinsă între 18 și 20°C, fără fluctuații ample sau bruște ale valorilor acestora, iar nivelul iluminării să nu depășească 180 lucși. Sursa de iluminat trebuie să fie dispusă astfel încât radiația luminoasă să nu cadă direct pe suprafața picturii.

Depozitarea se va face după ambalarea prealabilă a piesei în două tipuri de ambalaj, unul interior, moale, neutru din punct de vedere chimic (foiță japoneză, cu rol de protecție împotriva prafului și a depunerilor) și unul mai rigid (carton cu aciditate redusă) ce va proteja piesa împotriva șocurilor mecanice.

---

⁷ Măle 1976, p. 103-104.

Concluzii

Abordarea științifică demonstrează că domeniile de cercetare și restaurare se întrepătrund, reprezentând garanția stabilirii unui diagnostic corect și aplicării unui tratament adecvat, în funcție de problematica de restaurare a bunurilor culturale.

Dincolo de actul de restaurare, obiectivul nostru este acela de a pune în valoare această icoană pe lemn păstrată în colecția Muzeului ASTRA.

Implicarea studenților în procesul de restaurare presupune conștientizarea necesității conservării și restaurării patrimoniului cultural. Știința restaurării și conservării are o importanță majoră în salvarea patrimoniului, iar practica de restaurare este, cu siguranță, o bază în formarea de noi profesioniști din acest domeniu.

Fig. 8. Ansamblu față (a) – verso (b), după restaurare

Explanation of Figures

- Fig. 1.** Front (a) and back (b), before restoration.
- Fig. 2.** Microscopic images of the microchemical tests applied to samples.
- Fig. 3.** Microscopic image – linden wood *Tilia* sp.
- Fig. 4.** Aspects during the restoration of the icon (a-h).
- Fig. 5.** Checking the retouching under UV light.
- Fig. 6.** Heating of the support using IR lamp, with the purpose of varnishing.
- Fig. 7.** Varnishing of the icon.
- Fig. 8.** Front (a) and back (b), after restoration.

Abrevieri bibliografice

- Baroni 1992 – Sandro Baroni, *Restauration et conservation des tableaux - manuel pratique*, Paris, 1992.
- Bucur 2015 – Mirel-Vasile Bucur, *Intervenții de restaurare în cazul ușilor împărătești de la biserica de lemn din Comănești, județul Gorj*, în *Cibinium*, 2015, p. 215-223.
- Mâle 1976 – Gilberte Emile Mâle, *Restauration des peintures de chevalet*, Paris, 1976.
- Vlad, Niculescu 2013 – Ana Maria Vlad, Gheorghe Niculescu, *Metode instrumentale de analiză în artă și arheologie*, Iași, 2013.